



МЯСТОТО НА СТРАТЕГИЧЕСКИЯ СЕКТОР „ЗАХАР“ В МАКРОИКОНОМИЧЕСКАТА СТАБИЛНОСТ НА БЪЛГАРИЯ

THE PLACE OF THE STRATEGIC SUGAR SECTOR IN THE MACROECONOMIC STABILITY OF BULGARIA

Ивайло Мочуков
Ivaylo Mochukov

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Abstract: Sugar is a strategic food product. Apart from direct consumption, it is a raw material that has a wide range of use in the pharmaceutical, cosmetic and mainly in the food industry.

Since 1960 the main raw material for sugar production in Bulgaria was sugar beet, in the mid – 1960s white sugar began to be produced from imports of raw cane sugar.

In the 1960s 7 running factories produced about 400 000 tons of white sugar in Bulgaria. The country's consumption has been constantly declining over the years. The unfavorable climatic conditions for growing beets gradually weaken the position of beet production and raw cane sugar took the leading role.

In 2007 when Bulgaria joined the European Union, there were 6 sugar factories in the country. As part of the EU and the ongoing sugar sector reform the Bulgarian sugar sector faced the protectionist policy of the Union. That is why at the end of the reform in September 2017 due to limited access to competitive raw material for sugar production, from 6 running factories only one production company survives.

Today, this extremely important sector can be destroyed. There is only one working Bulgarian producer that processes from 40 000t to 70 000t white sugar per year. The consumption of the country in the last 20 years varies between 200 000t to 250 000t yearly. The other needs of the domestic consumption between 150 000t – 200 000t are entirely dependent on imports of white sugar.

The Bulgarian sugar sector is highly endangered and threatened with destruction. There is an urgent need of preferential custom quota for import of raw cane sugar to be implemented. Bulgaria needs to secure the traditional sugar consumption with local production from an independent source. Such a measure will prevent the monopolization of the market and protect the interest of the Bulgarian economy, industry and consumers.

Keywords: Sugar; Production; Bulgaria; EU; Reform.

JEL: L16; L12; F02

ВЪВЕДЕНИЕ

Целта на статията е да се изследва динамиката в производството и преработката на захар на ниво ЕС и България. Във връзка с това изследването то трябва да проследи производството и преработката на захар на ниво ЕС и в частност България.

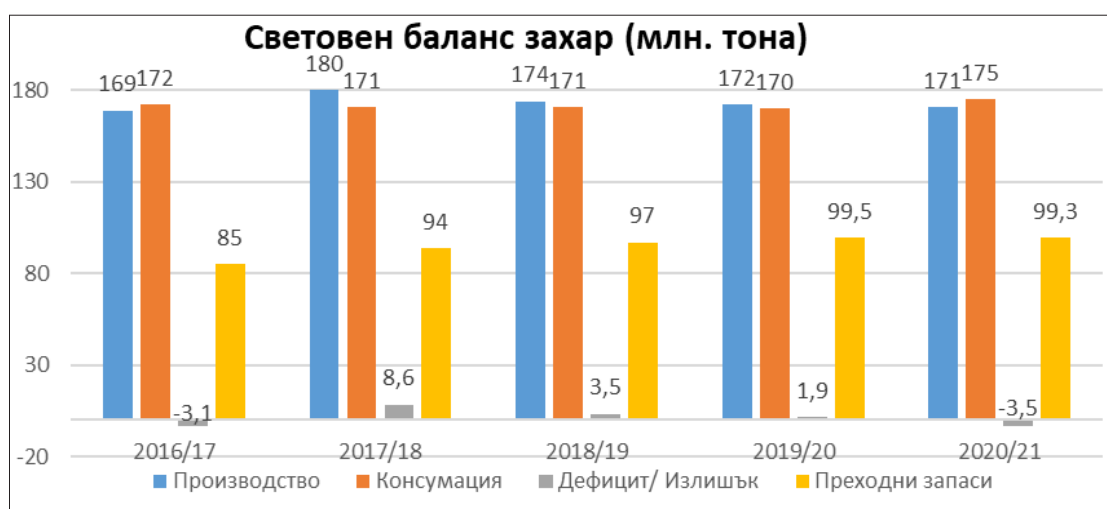
Очакваните резултати са да се изведат някои основни изводи от реформирането на сектор „Захар“ на ниво ЕС и влиянието му върху България.

За постигане на поставената цел ще се използва следният икономически инструментариум: анализ, синтез, индукция, дедукция, бази данни от НСИ, Европейска комисия – Комитет за обща организация на селскостопанските райони, за точно, ясно, аргументирано и обосновано заключение в настоящия научен труд.

Захарта е основен продукт в хранителната пирамида с изключително важно международно икономическо значение. Освен за директна консумация е суровина, която има всеобхватно приложение във фармацевтичната, козметичната и най-вече в хранително-вкусовата промишленост. Захарта е съставна част в почти всеки хранителен продукт, а в захарните изделия достига и донад 50% от съдържанието на готовата продукция.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Консумацията на захар в световен мащаб през последните пет години варира от 170 млн. т до 175 млн. т, а производството е между 169 млн. т и 180 млн. т. Прогнозата за последната стопанска година е, че консумацията ще изпревари производството и ще се наблюдава недостиг на захар от средно 3,5 млн. т (фиг. 1.).



Източник: Европейска комисия – Комитет за обща организация на селскостопанските райони.

Фиг. 1. Световен баланс на захар

Захарозата, която всички познаваме под названието „бяла захар“, е дизахарид, който се извлича от две ключови суровини – захарно цвекло и захарна тръстика.

Производство на захар по света

В световен мащаб над 120 страни произвеждат захар. Средно около 80% от световната захар се произвежда от захарна тръстика, отглеждана в тропическите и субтропическите климатични райони. Останалите 20% се произвеждат от захарно цвекло, което се отглежда основно в Северното полукълбо.

Най-големите производители на захар в света са:

1. Бразилия – с около 35 млн. т захар за година;
2. Индия – с около 29 млн. т захар на година;
3. Европейски съюз – с производство средно около 17 млн. т;
4. Китай – с около 11 млн. т за година;
5. Тайланд – около 8 млн. т за година.

Европейски съюз

Политико-икономическото обединение на 27-те страни членки е третият по големина производител на захар в световен мащаб и най-големият производител на захар от захарно цвекло.

От 1968 до 2006 г. производството на захар от захарно цвекло в Европейския съюз (ЕС) е организирано от система от производствени квоти, преференциални експортни субсидии и гарантирани минимални изкупни цени, значително по-високи от тези на международния пазар. Тази политика блокира вноса и стимулира нерентабилно местно свръхпроизводство на гарантирани цени. В този период производството в Европа на захар от захарно цвекло на годишна база възлиза на 18–19 млн. т; вносът на бяла и сурова тръстикова захар за рафиниране е 2.6 млн. т.; износът на захар е 5–6 млн. т, а интервенционната цена от ЕС е 639,1 евро/т.

Бразилия, Австралия и Тайланд протестират срещу протекционистичния режим в ЕС пред Световната търговска организация (СТО), като изразяват позиция, че действащите субсидии в ЕС нарушават принципите на свободната международна търговия. Така на 22 юни 2005 г., след намесата на СТО, Европейската комисия (ЕК) официално обявява своя план за реформа на сектора.

В началото на 2006 г. ЕК обнародва регламент 320/2006 г., който дава правна рамка на плана за реструктуриране. Основната идея в този план предвижда намаляване производството с 6 млн. т чрез изкупуване на производствените квоти за производство на захар от захарно цвекло в периода 2006 – 2010 г.

Целта на реформата е неефективните или по-малко ефективни производители на цвеклова захар да се откажат от част или от целите квоти и това да регулира захарния пазар в рамките на ЕС. Реформата сама по себе си не се провежда паритетно за всички оператори, а дава повече права на цвекловите преработватели за сметка на ограничения, налагани при тръстиковите рафинерии и вноса на бяла захар и сурова тръстикова захар за рафиниране.

През 2009 г. ЕК отчита успешното изпълнение на плана за реформа на пазара на захарта в ЕС, като на практика производствените квоти в ЕС са намалени с общо 5,8 млн. т бяла захар. След реформата производството на захар в ЕС намалява с малко над 5 млн. т, или възлиза на 13–14 млн. т; вносът на преференциална бяла захар и сурова тръстикова захар за рафиниране се увеличава с почти 50% (от 2,6 млн. т на 4,5–5,5 млн. т), износът спада от 5–6 млн. т. на 1.4 млн. т., а интервенционната цена от 639,1 евро/т се трансформира в референтна цена 404.4 евро/т.

Преди реформата захарно цвекло се отглежда в 23 от 27-те държави в Европейския съюз. След реформата четири държави – Португалия, Литва, Ирландия и България – отказват квотите на 100%. В шест от държавите е направена голяма редукия. Финландия отказа 45% от квотата си, Словакия – 41 %, Унгария – 50%, Гърция – 50%, Италия – 67%, Испания – 48%. Над 50 фабрики за производство на захар в ЕС са закрити. В България от общо 6 фабрики в края на септември 2017 г. работеща е само 1 рафинерия.

Септември 2017 г. е край на т.нар. квотен режим. С отпадането на производствените квоти отпадат и ограниченията за производство на захар от цвекло, но се запазват митническите бариери при внос на бяла захар и сурова тръстикова захар за рафиниране, което отново брани интересите на цвекловите производители.

В края на реформата се оформят ясно изразени зони на дефицит и зони на излишък на захар, произведена от европейска суровина.

Зони на дефицит на захар, произведена от европейска суровина, са:

- Балкански полуостров – Гърция, Румъния, България;
- Италия;
- Испания;
- Португалия;
- Великобритания.

В същото време около 70% от производството се концентрира в четири държави – Германия, Франция, Нидерландия, Полша (фиг. 2.).

Във всички останали региони производството на захар от европейска суровина е по-малко от потреблението.

Таблица 2. Производство на захар в ЕС
за кампания 2019/2020 г. по страни

Производство на захар по страни за стопанската окт–септ 2019/2020				
Тонове еквивалент бяла захар	Площи	Добиви тон от хектар	Производство от кампания	% повишаване в сравнение с 2018/2019
Белгия	58.6	13.5	792 375	-4%
България				
Чешка република	57.5	9.1	522 473	-9%
Дания	29.3	12.4	361 969	3%
Германия	382.9	11.3	4 329 568	3%
Гърция	1.6			
Испания	32.3	12.6	407 408	3%
Франция	393.4	12.6	5 186 883	-2%
Хърватия	14.0	7.7	107 037	-10%
Италия	30.0	6.1	182 167	-16%
Литва	14.8	11.3	166 922	13%
Унгария	11.4	7.6	86 401	-22%
Нидерландия	80.8	13.5	1 093 722	
Австрия	27.5	11.0	301 738	-8%
Полша	240.8	8.6	2 065 979	-6%
Португалия				
Румъния	22.8	6.1	138 167	28%
Словакия	23.5	6.8	159 597	-5%
Финландия	10.6	7.0	74 166	41%
Швеция	27.3	10.6	288 014	3%
Общо ЕС	1 459	11.1	16 264 584	-1.3%
Обединено кралство	89.0	13.4	1 191 444	
Общо ЕС + Обединено кралство	1 548	11.3	17 456 028	-1.0%

Източник: Европейска комисия – Комитет за обща организация на селскостопанските райони

Баланс на захар в ЕС в периода 2017–2021 г.

За периода 2017–2020 г. балансът на захарта е, както следва: преходни запаси около 2 млн. т, производството около 17 млн. т, внос около 2 млн. т, износ около 3 млн. т и консумация 17 млн. т, което оставя Съюза с преходни запаси за следваща година от около 2 млн. т (фиг. 3.).

След напускането на Великобритания първите прогнози за 2020–2021 г. са преходни запаси от 2 млн. т, производство около 14,5 млн. т, внос около 2 млн. т, консумация – 14,6 млн. т, износ 3 млн. т и преходни запаси от на бяла захар от около 1,1 млн. т (фиг. 3.).

Таблица 3. Баланс на захар и изоглюкоза в ЕС за периода 2017–2021

Баланс		Баланс		Баланс		Прогноза		
2017/18 (Окт-Септ) ЕС 28		2018/19 (Окт-Септ) ЕС 28		2019/20 (Окт-Септ) ЕС + Великобритания		2020/21 (Окт – Септ) ЕС (27 члена от 01/10/20 до 30/09/21)		X 1000 тона
Захар	Изоглю коза	Захар	Изоглю коза	Захар	Изоглю коза	Захар	Изоглю коза	
2 174	29	2 423	27	1 829	18	2 160	13	1. Преходни запаси
21 317	602	17 631	561	17 456	566	14 648	570	2. Производство
1 869 1 287* 583**	10	2 489 1 910* 579**	5	2 434 1 848* 586**	1	2 300 1 600* 700**	5	3. Внос 3.1 Бяла захар* 3.2 Преработени продукти**
25 360	641	22 542	592	21 719	585	19 108	588	4. Общо наличности
17 977 850* 900** 16 227***	570	17 379 800* 750** 15 829***	529	16 926 800* 775** 15 351***	527	14 950 800* 600** 13 550***	529	5. Консумация *От които индустриална употреба **Биостанол ***Бяла захар
4 961 3 353* 1 608**	45	3 334 1 610* 1 724**	45	2 432 795* 1 637**	45	3 000 900* 2 100**	45	6. Износ 6.1 Бяла захар* 6.2 Преработени продукти **
2 423	27	1 829	18	2 360	13	1 158	15	7. Преходни запаси
25 360	641	22 542	592	21 719	585	19 108	588	8. Общо 8 = 5+6+7 = 4

Източник: Европейска комисия – Комитет за обща организация на селскостопанските райони

България

До 1960 г. основна суровина за производство на захар в България е захарното цвекло. Вследствие на наемането на Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ) поради наложеното ембарго от страна на САЩ към Куба СИВ поема ангажимент за изкупуване на излишната захар от Куба. По това време Съветският съюз изпитва сериозна нужда от допълнителни количества захар (около 3 млн. т), България също изпитва недостиг. Така в средата на 60-те години в България влизат първите кораби със сурова тръстикова захар.

През 60-те години в България се произвеждат около 400 000 т захар от общо 7 завода. Застигат в бранша са над 1800 човека.

Над половината от произведената бяла захар, или повече от 200 000 т, се ползва за производство на продукция, предназначена за експорт. С постепенното намаляване на износа от страна на консервната и сладкарската промишленост консумацията в страната постоянно спада. Нуждите за директно потребление и обезпечаване на местния пазар са сравнително стабилни. Поради по-висока ефективност и рентабилност суровата тръстикова захар постепенно измества цвеклото като основна суровина за производство на захар в страната. Неблагоприятните климатични условия за отглеждане на цвекло и слабият добив от декар в комбинация с интереса от други земеделски култури постепенно отслабват позициите на цвеклопроизводството в България.

През 2007 г. при приемането на България в Европейския съюз в страната ни има 6 захарни завода – 5 рафинерии за сурова захар и 1 завод, който рафинира сурова захар и едновременно преработва захарно цвекло.

Като част от ЕС и вече започналата от 2006 г. реформа в сектор „Захар“ с регламент ОЕ 320/2006 за България следват редица ограничения за производство, внос и свободна търговия. Страната ни получава квота за производство на бяла захар от захарно цвекло от 4052 т, което е по-малко от 2% от годишното потребление на захар в страната. За период от 2 години България получава право да рафинира 198 000 т бяла захар от сурова захар по преференциална квота съгласно традиционните нужди за рафиниране. Тази квота се отнася само до България и Румъния за облекчаване на преходния период. От 2009 г. тази квота не съществува и българските рафинерии следва да осигурят суровина в конкуренция с всички европейски производители и преработватели.

Българският захарен сектор е изправен пред протекционистичната политика и закрилата на цвекловия сектор от страна на Европейския съюз. Така в края на реформата, през септември 2017 г. поради ограничен достъп до конкурентна суровина за производство и преработка на захар в България от общо 6 фабрики, оцелява и работи само едно предприятие – „Захарни заводи“ – гр. Горна Оряховица.

Консумацията в страната през последните 20 години варира между 200 000 – 250 000 т на годишна база, разпределени почти поравно в два основни сегмента:

1. Хранително-вкусова промишленост: 120 000 – 150 000 мт, разпределени във възходящ ред:

1.1. Захарни и шоколадови изделия – 47%;

1.2. Консервна промишленост – 19%;

1.3. Мелничарство, хлебарство, сладкарство – 13%;

1.4. Напитки – безалкохолни и алкохолни напитки – 9%;

1.5. Млекопреработвателна и производство на млечни продукти – 7%;

1.6. Подправки и добавки за хранителни цели (овкусители, оцветители, ароматизатори, консерванти) – 2%;

1.7. Месопреработка, месни продукти и колбаси – 2%;

1.8. Рибна промишленост – 1%.

2. Директни потребители: 90 000 – 100 000 т

2.1. Захар за директна консумация – от 47 000 до 55 000 т (фиг. 4.)

Таблица 4. Директна консумация на бяла захар на глава от населението за 2010 –2019 г.

Директна консумация на бяла захар на глава от населението										
година	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
население	7504868	7327224	7284552	7245677	7202198	7153784	7101859	7050034	7000039	6951482
кг на човек	8,5	8,1	7,6	7,7	7,5	7,0	7,2	6,9	6,9	6,8
кг общо	63791378	59350514	55362595	55791713	54016485	50076488	51133385	48645235	48300269	47270078

Източник: НСИ

2.2. Захар за домашно производство – 40 000 – 50 000 т

Сезонно домашно производство на храни, консерви и напитки.

3. Други 2000 – 3000 т

3.1. Фармация;

3.2. Фуражи;

3.3. Козметика.

От 2017 г. до днес в България има един работещ производител на захар, който рафинира от сурова захар между 25 000 и 80 000 т бяла захар на годишна база, както следва:

2017 – 27 193 т;

2018 – 0 т;

2019 – 81 037 т;

2020 – 42 634 т.

Останалите нужди на страната в рамките на 150 000 – 200 000 т бяла захар, или над 70% от потреблението, се обезпечават от внос на бяла захар, произведена и преработена в други страни.

Страната изпитва остър недостиг на суровина за местна преработка. Отглеждането на цвекло поради спецификата на климатичните условия е с много по-ниска конкурентоспособност и е нерентабилно спрямо аналогичното производство в други европейски държави. Единствената възможност за конкурентна суровина, която да запази българската захарна индустрия, е сурова тръстикова захар за рафиниране в местните рафинерии съгласно традиционните нужди за рафиниране, оценявани от ЕС през 2009 г. на 198 748 т.

Към днешна дата българската захарна индустрия е застрашена от ликвидиране.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От направения до момента анализ може да се изведат следните синтезирани изводи, които не претендират за изчерпателност на 100%. Все пак могат да се открият основните, изключително неблагоприятни за българската икономика последствия:

1. Закриването на работещи фабрики и работни места: от 7 завода с общо 1810 заети служители от 2017 г. насам един кампанийно работещ завод с 45 целогодишно заети служители и общо 150 кампанийно заети;

2. Над 70% от нуждите на населението са зависими от вноса на бяла захар;

3. Над 80% от нуждите на стратегически отрасли на хранително-вкусовата промишленост са поставени под контрола на суровина от чужди производства;

4. Добавената стойност от първичната обработка на суровина до достигане на 150 000 – 200 000 т бяла захар не се добавя към българската икономика;

5. Икономическият ефект от вторичната обработка на вече преработената захар не остава в България. 150 000 – 200 000 т бяла захар, предназначена за директна консумация, както и за индустрията, влиза в страната под формата на готов продукт. Добавената стойност от данъци, труд, опаковка, палетизиране и транспорт се добавят към чуждестранни икономики.

България е изключително зависеща от доставки на суровина за производство на захар извън ЕС. Административни ограничения, спънки и неуредици доведоха до това, че през 2018 г. в България не бе внесен нито грам захар за рафиниране, което лиши изцяло сектора и държавата от собствено производство и ни постави под пълна зависимост от вноса на бяла захар. Преференциалният достъп до най-големите и най-ефективните производители на сурова захар за рафиниране е изключително важен за дефицитните зони на захар от собствен източник в ЕС. Разпределението на преференциалната захар за преработка да бъде с приоритет към рафинериите на сурова тръстикова захар в южната част на Европа и в частност на Балканите, където отглеждането на цвекло е неподходящо поради неблагоприятните климатични условия.

Трябва спешно да се открие свободна митническа квота за внос на сурова тръстикова захар, предназначена за страните от Балканския полуостров. Обезпечаването на традиционната консумация с местно производство от независим източник е жизнено важно поради две основни причини:

– Ограничаване на лобито на бялата цвеклова захар в дефицитните райони, което ще предотврати монополизирането на пазара и накърняването на интересите на потребителите и промишлеността;

– Реформирането на сектора съгласно актуалната обстановка ще спаси от унищожаване захарната индустрия на Балканите и най-вече в България.

REFERENCES

European Commission 25. Feb.2021 Sugar Market situation AGR G4 – Committee for the Common Organization of Agricultural Markets < https://mcusercontent.com/fe129c193f841556c2fb2b6bd/files/c72a0e96-6448-48a1-8125-943a3e997d84/sugar_market_situation_en.02.pdf>

National statistical institute statistic data – demographic and social statistics-households income-expenditure and consumption-household consumption-<<https://www.nsi.bg/bg/content/3255/%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%BD%D0%B8-%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8>>

За контакти:

Ивайло Мочуков, докторант

Служебен адрес: 5000 В. Търново, ул. „Арх. Г. Козаров“ № 1,

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Стопански факултет,

катедра „Икономическа теория и международни икономически отношения“

Ел. поща: i.mochukov@gmail.com
